

Biblioteca Telekiană din Târgu-Mureș

Biblioteca Telekiană din Târgu-Mureș

Printre multe instituții culturale din Târgu-Mureș putem spune că cea mai de valoare este Biblioteca Telekiană (Teleki Könyvtár). Această bibliotecă are astăzi numai o valoare muzeologică, deoarece după moartea înființatorului nu s'a completat cu material nou. Biblioteca este situată în str. Ștefan cel Mare No. 14, într'o clădire specială pentru acest scop. Clădirea a fost începută în anul 1799 punându-se piatra fundamentală însuș de conte și s'a terminat în anul 1802.

Contele Teleki Samuel, întemeietorul bibliotecii, s'a născut la 17 Noembrie 1739 în comuna Gornești, și a decedat la 7 August 1822 în Viena la vârsta de 83 ani. Rămășițele pământești au fost aduse la Dumbrăvioara (jud. Mureș) și înmormântate la 9 Sept. 1822. Tatăl contelui a fost contele Teleki Alexandru, iar mama Petki Nagy Susana Copilăria și-a petrecut-o în comuna Tâlna jud. Alba ca cel mai iubit copil al tatălui său, care, după cum spune acesta, „i-a câștigat numai bucurie”. Studiile copilăriei sale au fost cele clasice care în afară de limba latină nu s'au ocupat cu diferite directive universale.

La 9 ani își pierde mama, iar la 15 pe tatăl său. Pierzându-și părinții a trebuie să se îngrijască de lăsamânt, de conducerea moșiei etc., suferind de sigur foarte mult pe urma acestor întâmplări, cari probabil au fost hotăritoare pentru viață și educație. La 7 Noembrie 1759 în vârstă de 20 de ani el pleacă dela Dumbrăvioara pentru complectarea studiilor și întovărășit de institutorul Kováts Iosif, pe un termen de 4 ani, la Basel, Utrecht, Paris Leiden și Viena. Despre această călătorie își scrie memoriile personale cari încep cu data plecării și se termină cu data înapoierii 1759—1763. În acești patru ani a învățat pe lângă limba maghiară și cea latină, pe care le știa de acasă, germana și franceza. În străinătate este numit „Der lateinische Graf”

tele Dr. Teleki Domokos: A marosvásárhelyi Teleki-Könyvtár története Erdélyi tudományos füzetek No. 29. Uránia anul 1913, 1914 articolele lui Gulyás Carol, ifj. Biás Istvan: Adatok a Teleki-Könyvtár alapításának történetéhez Tg.-Mureș 1901. Az Országos Múzeumok és könyvtárak értesítője. Erdélyi Figyelő 1880. Pásztorút 1925 vol. V Graf Teleki Sámuel erdélyi kancellár utinaplója 1759—1763 de ifj Biás István Tg.-Mureș 1908 Benkő Carol: Marosvásárhely sz. kir. város leírása 1862 manuscrit ahiva Primăriei. Koncz Iózsef: A marosvásárhelyi evang.-reform. Kollegium története Tg.-Mureș 1896. Archeologiai Értesítő 1870. Kazinczy Ferenc. Erdélyi levelek etc.

Despre Biblioteca se găsește material informativ în următoarele lucrări: Orbán Balázs: A székelyföld leírása vol. IV. Articolul Tg.-Mureș. A székely nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára Emlékkönyv articolul Gulyás Carol. Con-

(Contele latin). Aci face cunoștință cu mai mulți savanți dela cari învățau Jselin, Zwinger, frații Bernouilli, Cairant, la Condamin cu cari sta și în corespondență. Legăturile acestea i-au desvoltat simțul și dragostea față de cărți. La acești savanți vede biblioteci pe care le admiră, și care îl îndeamnă la colecționarea cărților. Această plăcere individuală, mai târziu, pe la sfârșitul vieții sale, când se manifestă în rezultatul de față, îl preocupă și în forma îngrijirii de soarta ei după moarte. Plăcerea și admirația cărții se desvoltă foarte repede, ajunge chiar o trebuință neapărată a vieții sale. Când pleacă dela Basel la Ulm transportă 9 lăzi de cărți care aveau o greutate de 2600 kgr. costându-l 1000 florini. După terminarea acestei călătorii de studii, venind acasă, după șase ani, adică în anul 1769, se căsătorește cu Contesa Susana Bethlen de ictar.

Pe terenul carierii sale înaintează repede: în 1774 este prefectul județului Târnava, în 1787 vice-cancelar, iar dela 1791 cancelar până la sfârșitul vieții. Pentru adunarea și cumpărarea cărților avea în țările din Apus câte un delegat care-l ținea la curent cu toate operele de vânzare, dintre care cumpără pe cele mai bine păstrate, și pe cele mai frumoase. Aceste cărți erau concentrate la locuința din Viena unde a locuit 40 de ani servind patru domnitori. Biblioteca și dormitorul sunt despărțite numai printr'un perete, petrecându-și timpul liber cu studii. Contele n'a fost numai un amator. El își cunoștea fiecare carte și pe cele mai însemnate le prevedea cu notițele sale. Chiar primului bibliotecar al lui îi preda o cheie a bibliotecii cu aceste cuvinte: „Terminând catalogarea las așezarea cărților în seama d-voastră. Intrucât n'ați ști undeva ceva întrebați-mă, căci în afară de familie și viața acestea îmi sunt cele mai scumpe bogății”. Catalogul cărților, în 4 volume, al căror număr se ridică la 40.000 volume este făcut și tipărit însuși de contele purtând în limba latină titlul următor: „Bibliothecae Samuelis S. R. I. Com. Teleki de Svék Pars Prima auctores Classicos Graecos et Latinos

ex optimis editionibus ordine chronologico dispositos eorumque Opera et Fragmenta coniunctim edita; etc. Viena 1796". Vol. II în anul 1800. Vol. III în anul 1811 și vol. IV în anul 1819, toate la Viena. Cărțile achiziționate dela 1819 până la moartea sa, 1822, nu sunt catalogate. În această bibliotecă se încadrează și bibliotecă soției sale. Descrierea cărților se găsește în vol. III sub capitolul „Catalogus librorum hungaricorum Susanae Com. Bethlen de ictar". Cărțile în limbile: latină, greacă, franceză, engleză, arabă, ebraică, italiană, germană și maghiară cuprinzând: Codexe, Elzevire, Aldiane, fo-

liante, atlase, etc. sunt împărțite după materii.

Această bibliotecă prea puțin cunoscută de învățații noștri merită să aibă aci o descriere mai amănunțită a catalogului servind de orientare. Catalogul are următoarele capitole principale: Clasici, autori latini, autori greci, colecții de ale autorilor greci și latini, scriitori eclesiastici, Bibliotheca historica, Bibliotheca Geographico-statistica, Bibliotheca juridica, Bibliotheca ecclesiastica, Bibliotheca literaria. Aceste capitole principale se împart în mai multe subcapitole. Pe noi ne interesează din punct de vedere istoric românesc Bibliotheca Historica și Geographica.

Acestea se află în vol. II dela pag. 1—200 cuprinse în XVI subcapitole. În bibliotecă se numără 240 hungarica (cărți ungurești tipărite până la anul 1711), 18 unicum, 51 incunabule

(tipăriturip ână la 1500), 3 corvine care sunt următoarele: Vol. IV pag. 121. „Mathiae Corvini, Regis Hungaricae, res gestae ab A. 1458 usque ad A. 1490 cum Elogio Ioannis Hunyadi, Gubernatoris Hungariae. Accedunt Epistolae Pii Papae II. ad tempora Mathiae Corvini Fol. M S." 2. Un Tacitus Cornelius, Annales, purtând inscripția „Hic liber sumptus est ex bibliotheca Budensi iussu impensaue regis scriptus". 3. Tibulus Catullus Propercius? atribuit bibliotecii lui Matei Corvinul din Buda. Este o copie după un exemplar care era în biblioteca lui Apati, Principele Ardealului. Aci se află „Codex Vasarheliensis" 1225—1231, viața

Contele Samuel Teleki, întemeietorul

O vedere a bibliotecii din galerie ; în dulapurile de sus, colecțiile mineralogice

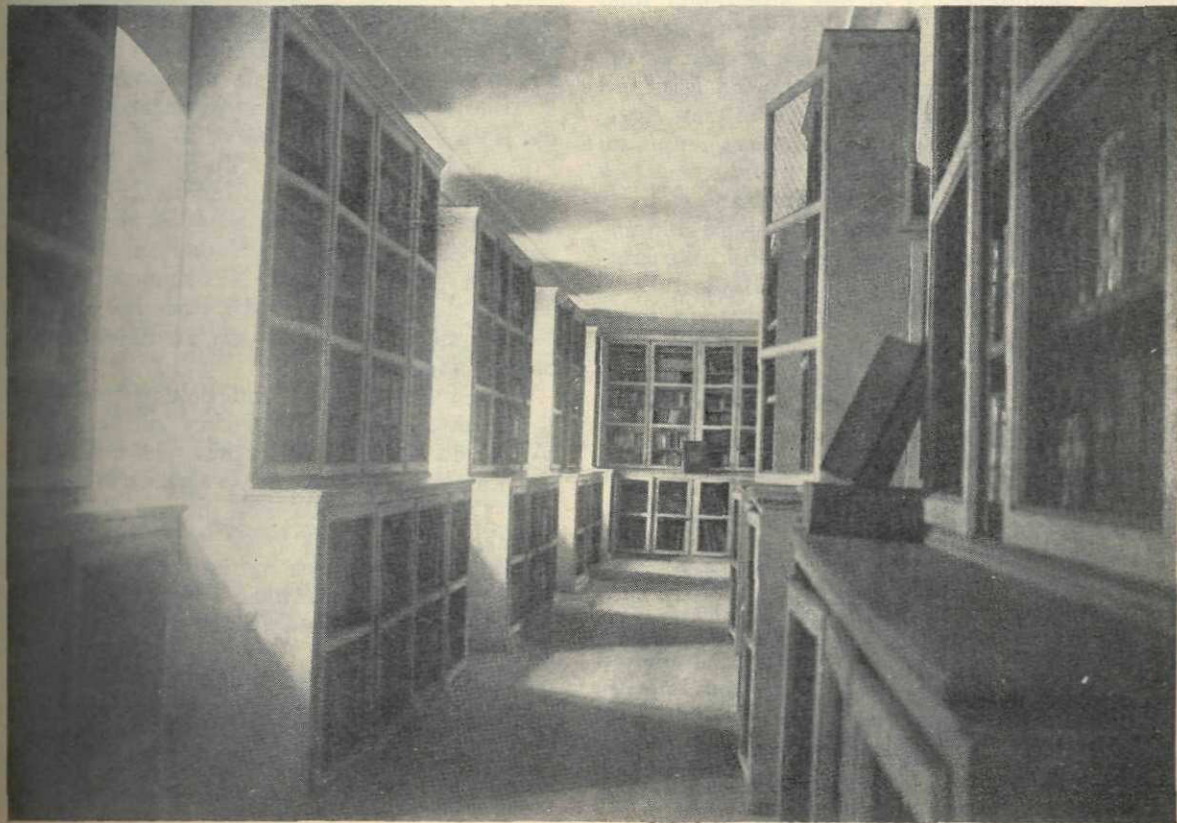

O vedere din nava principală

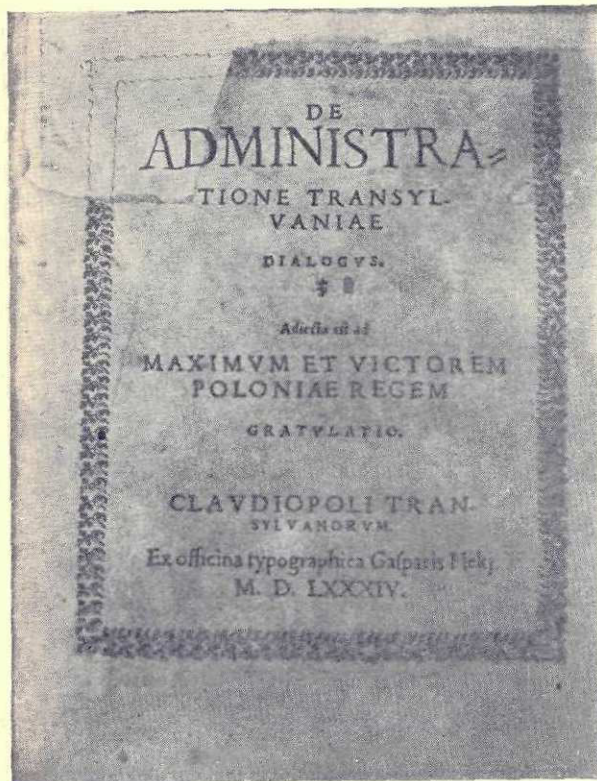

Fundul, cu bustul soției întemeietorului și cu cele două sarcofage din 1647

Coridorul din dreapta navei

Coperta cărții: «Administrația Transilvaniei în dialoguri»
Cluj 1584, Tip. Gaspar Heltai, unicum

Coperta cărții: «Muzica universală», de Atanasie
Kircher, Roma 1650

sfinților pe unguște. O lucrare admirabilă folio mare „Description de L'Égypte, un recueil des observations et des recherches etc. publié par les ordres de sa majesté l'empereur Napoléon le grand 1809.” In 13 volume gravuri și 4 volume text. Acest exemplar este colorat de mână de către renumitul Bouquet. Piranezi vreo 25 volume foliante mari cu gravuri. O gravură columna lui Traian 3 metri.

Atlas maior 1556—1666 în 11 volume Nürnberg de Ionsovius tatăl și fiul. Marsigli „Description du Danube”. Patrologia, Viața sfinților. Commentarius rerum a Stephano rege, adversus magnum Moschorum Ducem gestarum. Anno 1580 Claudiopoli ex officina typographica De Gaspari Heltai Anno 1581, legat la olaltă cu „De Administratione Transylvaniae Dialogus”, Cluj 1584, tot de Gaspar Heltai. Ambele unice.

Fotografiile ar fi următoarele :

1. Coperta De Administratione Transylvaniae Dialogus Cluj 1584.

2. O hartă despre România din cartea foarte rară; dau titlurile, fiind într'un volum legate 3 părți: Partea 1. „Walaschischen Kriegs oder Geschichten wahrhaffte Beschreibung so Iuonia der Landtvogt oder Wajwodan, über die Walachen vom Türcken dahin gesezt unversehens im Iar MDLXXIII wider den Türkischen Keyser Selym, damit er die Iochbaren Cristen ausz seiner Tyraney erlediget, von anfang glücklich geführet nochmals aber durch

sein vertrauwten Mitgesellenn Ieremiam Czarnawieczky schandtlich verrathen und von den Türcken jämmerlich getödtet. Desgleichen von der Polen zug in die Walachey als sie den Bogdan, der Iuonie Vorfahr widerumb underst uneinzusetzen und von der Türcken Niederlag so sie in diesem zug von Polen erlitten. Erstlich durch die Edlen Herrn Leonharten Gorecium und Iohann Losicium in Lateinischer Sprach geschrieben, iez aber mit höchstem fleisz Teutscher Nation zu unsz in das Teutsch gebracht durch Nicolaum Höniger von Tauber Königshofen. Mit Röm key. Mayestat Gnad und Freiheit Getruckt zu Basel Durch Sebastian Henricpetri“.

Partea 2. „Historia und Beschreibung von der Polecken zug in die Walachey mit dem Bogdan Waiwoda über die Walachey, welchem Iuonia in der Landvogtey über die Walachey ist nachgefolget : Desgleichen von dem grossen Niederlag der Türcken und Scytier so sie in diesem zug erlitten, welcher sich verlassen hat im jar MDLXXII ganz wahrhaftig und gründtlich beschrieben : Erstlich : Durch den Edlen und Besten Herrn Johan Lasicium in Lateinischer Sprach jertz aber : Mit sonderm Fleisz ausz dem Latein in das Teutsch gebracht Teutscher Nation zu nusz und gutem, Basel MDLXXVIII.

Partea 3. Ungarische Chronologia oder : Historische Beschreibung voas sich in dem königreich

Portretul lui Mihai Viteazul din cartea lui: «Ieronim Ortelius, Augustanus, Cronologia și luptele dintre Turci și Unguri dela 1395 până'n timpul său», ed. 1603, gravorul Sibmacher din Nürnberg

Portretul lui Constantin Basarab Brâncoveanu cu fiii lui, după Del Chiaro Fiorentino, Veneția 1718

Hungarn auch amgrenzenden östern als Siebenbürgen Moldaw) Walahy und dern grenzen gegen den Erb. und andere des H. etc. Durch Gasparum Lorchianum der Historie Liebhabern zu Cöllen Bey Wilhelm Lutzenkirchen im jahr 1605.

3. Portretul lui Mihai Viteazul din cartea lui Hieronymus Ortelius Augustanus: Cronologia și luptele dintre Turci și Unguri dela 1395 până'n timpul său". Ediția 1603 gravorul Ioan Sibmacher. Acest portret se deosebește de cel publicat de Const. V. Obedeanu în Portretele lui Mihai-Viteazu Buc. 1906; este o altă gravură.

4. O hartă a României din Cartea „Rudimentorum Cosmographicorum Ioan. Honteri Coronensis libri III cum tabellis Geographicis elegantissimis. De variarum rerum nomenclaturis per classes. Liber I MDLXXVIII. Locul tiparului probabil Tigurum (Zürich) după o lucrare anterioară purtând pe o hartă mențiunea „Universalis Cosmographia” Tiguri 1546.

5. Portretul lui Constantin Basarab Brâncoveanu cu fiii lui din cartea Antonmaria del Chiaro Fiorentino „Istoria delle Moderne Rivoluzioni della Walachia”, etc. Veneția 1718.

6. Harta Transilvaniei din cartea „Ortelius :

Theatrum Orbis Terrarum” Antverpiae MDXXIII pag. 57.

7. Harta Transilvaniei din cartea de mai sus pag. 56 foaia Ungariei.

8. Athanasii Kircheri fuldensis e soc. Iesu Presbyteri *Musurgia Universalis sive ars magna etc* în X cărți legate în două volume. Roma 1650.

In vol. II cartea V pagina 308 sub capitolul „Musurgia thaumaturga sive de omnis generis instrumentis musicis automatis sive autophonis” descrie orga hidraulică a Romanilor dând și ilustrații corespunzătoare imaginației sale după Vitruvius. Din această orgă hidraulică (bazată pe forța apei) până acum n'a fost descoperit niciun exemplar. Intâmplarea ne-a dat toate piesele metalice ale acestei orgi hidraulice, găsite în capitala Ungariei. Budapesta, putându-se astfel reconstitui orga Romanilor.

9. O notiță despre Mihai Viteazul scrisă în anul 1599 pe scoarța internă a unei cărți manuscris „Vita et potius peregrinatio totius vitae Thomae Borsos (fost primar al orașului Târgu Mureș dela 1602) de marosszékelyvásárhely Iurati assessoris Saedis Iudicariae Illustrissimi principis Transylvaniae atque coniuncti oratoris eiusdem Illi principis

apud portam Otthomanicam in memoriam revocata inter gravissimis negotiis et scripta Constantinopoli per ipsum Thomam Borsos.

In Anno a creatione mundi 5573.

In Anno Dom. Iesu Christi 1614.

In Anno Mohamed prophete 1025.

Legătura este cu mult mai veche decât manuscrisul. Textul: „Mihaly vajda mikor Bători Andrăsi megh verte Goroszlónál Havasalföldi modra az országon minden horol hora adni rendelt hat hat forintot melyet alyan inségben megh kellett adni.

„Akkor szohták volt mondani: hogy Ninczen oly vakart tökáz kiröl többet nem vakarhatni mindadigh migh valami épségh vagyan benne”. Nulla est tam rasa et glabra cucurbita de qua plus rarumfacere diradi nequeat, quam diu ea integra fuerit”.

Sau, în traducere: Atunci când Mihai Vodă a învins pe Andrei Batori la Goroslău după obiceiul din Muntenia a dispus să se plătească lunar 6—6 florini, cari deși era mizeria mare trebuiau plătiți”. (Pentru al doilea alineat să se urmărească textul latin).

Unele cărți au fost înstrăinate din bibliotecă mai de mult, pela anul 1830, pe când unele rarități au fost duse în anul 1916 la Budapesta, unde se află și astăzi. Unicele și raritățile se află descrise de actualul bibliotecar, profesorul Gulyás Carol, în Revista „Urania” anii 1913—1914 No. 10 și 6—8

Biblioteca s'a transportat în localul actual în anul 1801; așezarea este aceea de pe acele vremuri. Pe lângă bibliotecă se află și o sală de lectură, fiind interzis a scoate din bibliotecă ori ce fel de carte.

După transportarea și așezarea cărților în localul propriu, biblioteca a început să-și aibă efectele culturale. În anul 1916 petrece aci vreo câteva zile Francisc Kazinczi, reformatorul literaturii maghiare, descriind foarte frumos impresiile asupra bibliotecii. Vedem între persoanele mai de seamă pe Gheorghe Aranka, consilier la Curtea de Apel, cel mai de vază luptător pen-

tru literatura și limba maghiară, pe baronul Carol Apor, președintele Curții de Apel, care a înăbușit un incendiu declarat. Tot aci lucrează mai mult timp sau trec bibliograful Carol Szabo, Conte Imre Miko, întemeietorul muzeului și bibliotecii din Cluj, Hönel, căpitan de vapor care întovărășește pe cortele Samuel Teleki, — strănepotul întemeietorului, — în călătoriile sale în Africa centrală pe lângă lacul Victoria, unde a descoperit și a descris mai multe teritorii necunoscute.

Bibliograful Contele Alexandru Apponyi, cu ocazia vizitei sale este întâmpinat de bibliotecar cu cărțile și raritățile pe care bibliotecă, donată mai târziu Academiei maghiare din Budapesta. (Catalogul tipărit la München 1903 Vo. I-III, o

Harta țărilor românești din 1546, după lucrarea lui Iohann Honterius din 1578: «Rudimentorum Cosmographicorum»

Harta Țărilor Românești după cartea: «Răsboalele Românilor cu Turcii» din anul 1574, ediția germană, tradusă din latinește de Leonhart Goreciu și Johann Losciu

acesta nu le avea în renumita sa bibliotecă, donată mai târziu Academiei maghiare din Budapesta. (Catalogul tipărit la München 1903 Vo. I-III, o

surpriză neașteptată). Dintre vizitatorii dela 1919 putem aminti aproape pe toți profesorii dela universitățile din țară, Dr. Lupaș, Al. Lepădatu, I. Simionescu.

În 1922 d-l N. Iorga s'a oprit și a lăsat pentru viitor următoarea mențiune: „In domo humanae nobilitatis hungaricae opera vetusti temporis mirabi”. Au mai fost tot pe atunci generosul donator al bibliotecii universitare din Cluj, d-l G. Sion, d-nii: General Petala, General Cihosky. În 1925 A. S. R. Principesa Ileana, părăsind biblioteca, a spus următoarele cuvinte: „Voi informa pe M. S. Regele, ca să viziteze această bibliotecă unde va vedea multe cărți interesante, pricepându-se la acestea mai mult decât mine”.

În 1926 apar Prințul german Friedrich de Hohenzollern împreună cu arhiducele Franz Iosif; în 1928 o societate mai mare, Ion Lahovary, Argetoianu, Radu Văcărescu; în 1930 von Hardt, mareșalul Regelui Italiei; multe persoane din diferite țări cari au făcut aci studii.

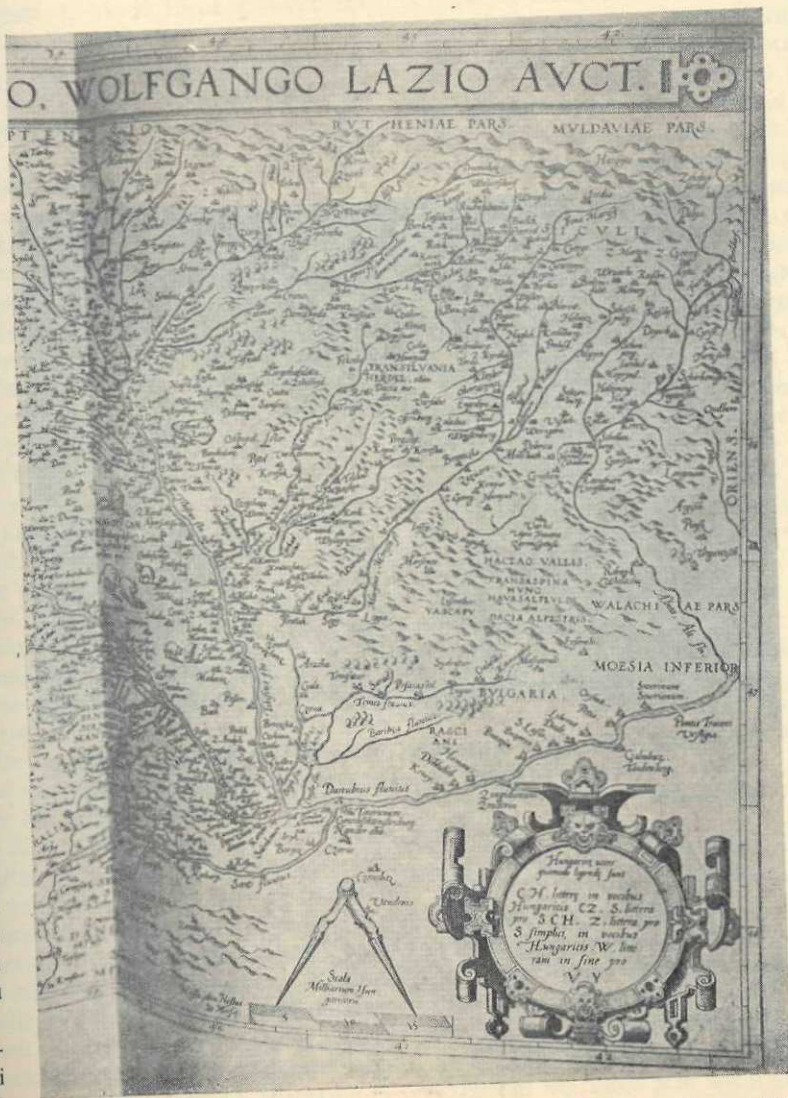
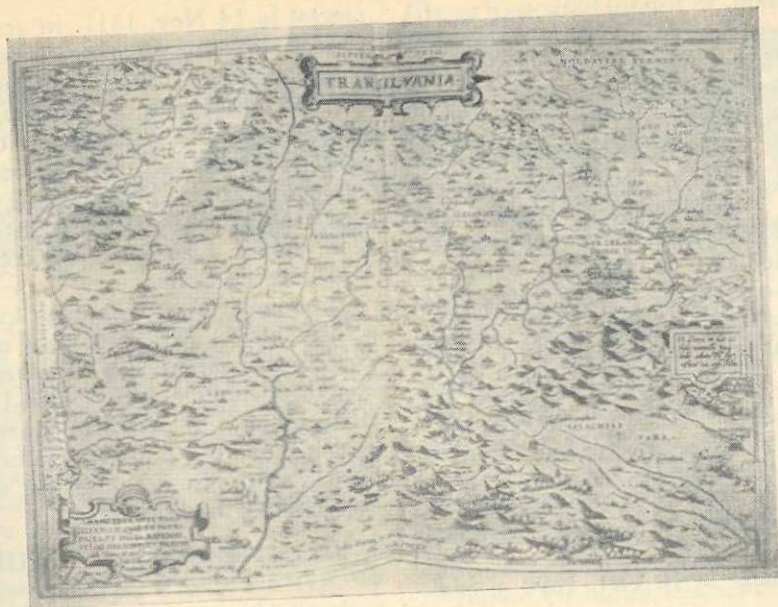
Pe lângă bibliotecă avea ființă și arhiva familiară care a fost trans-

portată în 1916 ia Budapesta, unde se află și astăzi, deși păstrează un material foarte însemnat în legătură cu istoria Românilor. Alături de bibliotecă se strânsese și o colecție foarte bogată de arme, devastată însă în anul 1848 așa că n'a lăsat nici urmă.

Clădirea bibliotecii este o aripă a clădirei din strada Ștefan cel Mare No. 14 purtând la intrare inscripția *Musis Patriis, Gratisque Posteris D. D. Sam. S. Ri. Com. Teleki.*

Intrând în clădire ne aflăm într-o sală mică din care se intră în biblioteca propriu zisă și pe scară la galerie.

Sala are o navă principală cu coloane care susțin galeria, și în dreapta și stânga navei un foșor. Atât coloanele cât și zidurile sunt acoperite cu dulapuri în care se află cărțile. Ușile dulapurilor au plasă de sârmă. În nava principală, pe grilajul galeriei, atârână în mărime naturală portretul contelui între portretele reginei Maria Terezia și Francisc de Lotaringia. Jos se văd busturile contelui și soției sale, executate de artistul Tauer Tirolensis. În interiorul navei, pe dulapurile cărților se înșiră bus-

Harta Transilvaniei din Ortelius: «Theatrum Orbis Terrarum», Antwerpen 1571

turile împăraților romani. În fundul bibliotecii se află două sicrii de lemn acoperite cu tablă, care sunt aduse din Cetatea Ariușdului. În sala dela intrare și galerie se află colecția de mineralogie cu puțină paleontologie, adunată numai din Ardeal de către fiul contelui, Dominic, asesor la Curtea din Târgu Mureș 1773—1798. Pe cum vedem, a murit în vârstă de 25 de ani. Acesta se pare că a moștenit dela tată înclinarea de colecționare și avea menirea, după dispariția tatălui său, să continue marea operă, însă moartea l-a răpit în floarea vieții. Intemeietorul, când a transportat cărțile la Târgu Mureș, a scris bibliotecarului: „Soarta bibliotecii mele mă preocupă foarte mult. Să aveți grijă foarte mare ca să n'am vreo pagubă, să le îngrijiți de praf, de molii, igrasie, stricăciune, murdărie și mai ales de Flaccianus culter (foarfece)”.

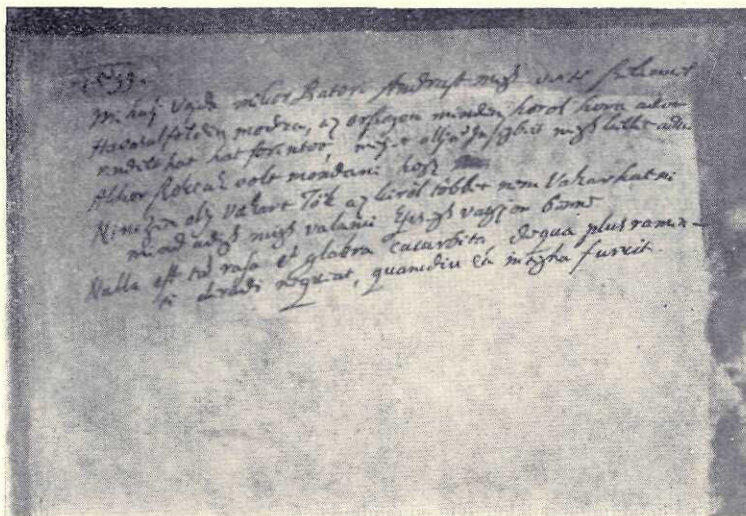
Contele dispune prin testament asupra bibliotecii, punând deoparte bunuri cu un venit corespunzător cheltuelilor.

Testamentul este făcut la 10 Oct. 1800 și com-

pletat la 14 Nov. 1811. În acest testament se prevede și se dispune despre ordine, datoria familiară a bibliotecarului, sala de lectură, nepermițând urmașilor nici un fel de înstrăinare. Cu toate aceste severe dispoziții, strănepotul contelui, contele Samuel Teleki transformând în anul 1913 biblioteca în persoană juridică, face o nouă fundație și izbutește să vândă imobilele lăsate pentru întreținerea bibliotecii. Astăzi această întreținere am putea spune că lasă mult de dorit.

Biblioteca Telekiana, așa cum am încercat s'o schițez aici, e rezultatul unei munci pe care intemeietorul, contimporan al contelui Bathiányi, intemeietorul bibliotecii din Alba-Iulia, și al baronului Brukenthal, intemeietorul muzeului din Sibiu cu acelaș nume, — n'a avut norocul s'o vadă încoronată în viață prin așezarea într'un local menit exclusiv scopului bibliotecar.

Târgu Mureș, Iulie. AUREL FILIMON

Notița din 1599 despre Mihai Viteazul de pe scoarta manuscrisului:
«Viața și rătăcirile lui Tămaș Boroș, primarul orașului Târgu-Mureș»